

Strategi
» **Program**
Plan
Policy
Riktlinjer
Regler

Borås Stads
Kulturmiljöprogram

Borås Stads styrdokument

» Aktiverande

STRATEGI – avgörande vägval för att nå målen för Borås

PROGRAM – verksamheter och metoder i riktning mot målen

PLAN – aktiviteter, tidsram och ansvar

» Normerande

POLICY – Borås Stads hållning

RIKTLINJER – rekommenderade sätt att agera

REGLER – absoluta gränser och ska-krav

Fastställt av: Kommunfullmäktige

Datum: 14 juni 2001

För revidering ansvarar: Kulturnämnden

För ev uppföljning och tidplan för denna ansvarar:

Dokumentet gäller för: Alla nämnder, förvaltningar och bolag

Dokumentet gäller till och med: 2014

Kulturmiljöprogram

Sammanfattning

Ett kulturmiljöprogram är ett samlat kunskapsunderlag och handlingsprogram för hur man tillvaratar kulturmiljövårdens intressen i kommunen. Programmet består av tre delar, en översiktlig beskrivning av bygdens historia, en presentation av utvärderade kulturmiljöer samt ett åtgärdsinriktat handlingsprogram.

Programmet ska i första hand användas i kommunens samhällsplanering och för handläggning av bl.a. bygglovärenden, samt ge stöd och riktlinjer för vård och säkerställande av bebyggelsen.

Den övergripande målsättningen med kulturmiljöprogrammet är att

- bruka, bevara och förmedla kulturmiljön
- bevara de kulturhistoriska värdena och den biologiska mångfalden i odlingslandskapet.

De övergripande målen delas upp i ett antal delmål med både kortsiktiga och långsiktiga mål som bl.a. syftar till att säkerställa värdefulla miljöer.

Andra generella åtgärder för att t.ex. öka kunskapen är att

- integrera kulturmiljöprogrammet i det pedagogiska museiarbetet
- utarbeta stads- och industrihistoriska guider t ex längs Viskan i Borås stad samt i de övriga industrimiljöerna i kommunen
- inrätta en fast tjänst som kommunantikvarie
- göra en populärversion av kulturmiljöprogrammet.

De utvärderade miljöerna i kulturmiljöprogrammet bör ses som utredningsområden där man inför konkreta exploateringsåtgärder, bör göra fördjupade studier av det specifika området. Dessa kan innehålla analyser och rekommendationer som är kopplade till de aktuella förutsättningarna. Det kan t ex vara aktuellt med en arkeologisk utredning eller en analys av odlingslandskapet med hjälp av historiskt kartmaterial.

Ansvar för kulturmiljövården delas idag av en rad aktörer inom stat, kommunal, länsmuseum/regionmuseum, intresseorganisationer och enskilda. En samverkan mellan dessa aktörer är väsentlig för att kunna säkerställa kulturhistoriska intressen. Den inledande bestämmelsen i kulturminneslagen slår dessutom fast att ”det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö” samt att ”ansvaret för detta delas av alla”.

Inledning

Borås Stad är belägen på det sydsvenska höglandet, och landskapet domineras av ett spricklandskap med smala dalgångar och sänkor. Så gott som hela kommunen ligger över högsta kustlinjen vilket betyder att bebyggelsen intar typiska krön- och lidlägen på åsryggar och drumliner.

I Borås liksom i övriga Sjuhäradsbygden finns många ålderdomliga odlingslandskap bevarade, sannolikt på grund av att boskapsskötseln varit så dominerande. Genom kommunen rinner flera floder, bl a Viskan som har haft stor betydelse både som kommunikationsstråk och som lokaliseringsfaktor. Borås har liksom hela Sjuhäradsbygden påverkats av närheten till kontinenten, och Viskans och Ätrans dalgångar har fungerat som viktiga genomfartsleder. Denna gränskaraktär har bland annat kommit till uttryck i bebyggelsen.

Viskans stora betydelse framgår också av den utveckling som staden Borås har haft. Förekomsten av vattenkraft har betytt mycket för lokaliseringen av textilindustrin. Dess snabba utveckling under 1900-talet har skapat mycket av den karaktär som staden har idag.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett samlat kunskapsunderlag och handlingsprogram för hur man tillvaratar kulturmiljövårdens intressen i kommunen. Programmet består av tre delar, en översiktlig beskrivning av bygdens historia, en presentation av utvärderade kulturmiljöer samt ett åtgärdsinriktat handlingsprogram.

Urvalet av miljöerna grundar sig på både vad som är representativt för olika skeden i kommunens historia och sådant som illustrerar en kontinuitet. Det kan också vara något unikt för kommunen. En miljö som innehåller fornlämningar från olika epoker, ett ålderdomligt odlingslandskap samt en värdefull bebyggelse placerad på en höjdrygg bildar sammantaget en mycket värdefull miljö som uttrycker en kontinuitet i utnyttjandet av landskapet. En textilindustrimiljö från slutet av 1800-talet kan sägas vara representativt för kommunen, och som exempel på det som är unikt och specifikt kan nämnas Hedareds stavkyrka som är den enda i landet.

Syfte

Syftet med ett kulturmiljöprogram är att det i första hand ska användas i kommunens samhällsplanering och ge riktlinjer för handläggning av bygglovärenden och för vård och säkerställande av bebyggelsen. Ett annat syfte är att öka kunskapen om kulturmiljön i Borås Stad och väcka intresse och förståelse för den historiska dimensionen i landskapet. En kulturmiljö med bevarade delar från olika perioder och sammanhang ger oss möjlighet att känna trygghet och förankring i vår hembygd.

Borås Stad har en rik historia. Man kan se kulturmiljön runt omkring oss som ett stort historiskt arkiv där gångna tider avsatt en mängd spår. Genom att läsa dessa kan vi få kunskap om vår historia och en inblick i människors villkor under andra tider och förhållanden. Dessa minnen är viktiga att bevara.

Uppläggning

Kulturmiljöprogrammet består av ett underlagsmaterial samt detta handlingsprogram. Underlagsmaterialet består av tre delar.

Del 1 — Kommunens historiska utveckling gör en översiktlig beskrivning och analys av den kulturhistoriska utvecklingen i kommunen. Den tar sin utgångspunkt i kvarlevorna, det som finns bevarat i den fysiska miljön, i arkivmaterial och i litteraturen som rör kulturmiljön. Presentationen bygger på ett antal ”spridningskartor” med förklarande text som belyser viktiga historiska skeden.

Del 2 — Redovisning av värdefulla kulturmiljöer på landsbygden innehåller Borås Stads mest värdefulla kulturmiljöer på landsbygden. De speglar ur olika aspekter kommunens kulturhistoria utifrån den historiska genomgången i del 1.

Del 3 — Staden Borås innehåller en kort beskrivning av stadens utveckling från grundandet till idag, samt en redovisning av värdefulla kulturmiljöer i staden. Urvalet har skett i samband med arbetet med den fördjupade översiktsplanen, och speglar stadens framväxt.

Under 1996-1997 genomförde Älvsborgs länsmuseum en byggnadsinventering i Borås kommun. Den utfördes med en databaserad metod. Materialet finns idag att tillgå på Borås museum och på kommunen. Så småningom ska materialet vara tillgängligt på webben.

Del 4 — Förteckning över kulturhistorisk värdefull bebyggelse, samt förteckning över särskilt intressanta fornlämningar och odlingslandskap som inte ingår i miljö redovisar en förteckning över de fastigheter som utvärderats som kulturhistoriskt värdefulla vid inventeringen.

Handlingsprogrammet är tänkt att utifrån ovan beskrivna underlagsmaterial fungera som ett handlingsinriktat åtgärdsprogram.

Källor

Kunskapen om kulturmiljön får vi i huvudsak från de övergripande inventeringarna som görs av riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, länsmuseet och kommunen. Vid sidan härav utför den lokala bygdeforskningen, hembygdsföreningar och olika lokala intresseorganisationer ett omfattande arbete med arkivstudier och detaljundersökningar för att fördjupa och komplettera faktaunderlaget.

Vad vill vi uppnå?

Övergripande mål

- Bruka, bevara, berika och förmedla kulturmiljön.
- Bevara de kulturhistoriska värdena och den biologiska mångfalden i odlingslandskapet.

Vilket innebär att

- samhällets kulturhistoria bevaras
- vår kulturhistoriska identitet förstärks
- kunskapen om kulturmiljön ökas
- biologiska och kulturhistoriska värden som visar på en lång traditionell hävd av åkrar, ängar, betesmarker, åkerholmar, stenmurar m.m. bibehålls eller förbättras.

Delmål

- Senast år 2020 ska alla objekten i handlingsprogrammet vara skyddade.
- Senast år 2010 ska 50 procent vara skyddade.
- Minst ett större projekt enligt prioriteringen i handlingsprogrammet ska säkerställas årligen eller vartannat år.
- Senast år 2010 ska en permanent utställning/kunskapsbas för bygg- och brukartraditioner inrättas i kommunen.
- Landskapselement (t.ex. stenmurar, odlingsrösen, öppna diken) på brukningsenheter som har värdefulla naturliga ängs- och hagmarker ska vara välhävda senast år 2020.

Övriga generella åtgärder

- Öka informationsinsatser till fastighetsägare och brukare
- Integrera kulturmiljöprogrammet i det pedagogiska museiarbetet
- Utarbeta stadshistoriska/industrihistoriska guider t.ex. längs Viskan i centralorten samt i de övriga industrimiljöerna i kommunen
- Inrätta en fast tjänst som kommunantikvarie
- Göra en populär version av kulturmiljöprogrammet

Vad krävs för att uppnå detta?

- Säkerställa värdefulla miljöer genom detaljplan eller områdesbestämmelse
- Riktad information till fastighetsägare
- Minska rivning av äldre byggnader
- Aktivt bruka befintliga miljöer
- Utökad ängsbruk
- Röjning, slätter, bete i anslutning till åkerholmar, stenmurar etc.

Utredningsområden

De utvärderade miljöerna i kulturmiljöprogrammet bör ses som utredningsområden där man inför konkreta exploateringsåtgärder, bör göra fördjupade studier av det specifika området. Dessa kan innehålla analyser och rekommendationer som är kopplade till de aktuella förutsättningarna. Det kan t.ex. vara aktuellt med en arkeologisk utredning eller en analys av odlingslandskapet med hjälp av historiskt kartmaterial.

Följande miljöer bör därför prioriteras när det gäller fördjupade studier:

Värdefulla miljöer med fornlämningar, bebyggelse och odlingslandskap

- Fristad och Gingri
- Finnekumla by
- Längjums by
- Arta — Sibbarp

Ovanstående miljöer är belägna längs en åsrygg som sträcker sig från Rångedala-Finneku-mla upp mot Tärby, Gingri och Fristad. Området är fornlämningsrikt och har varit bebott sedan stenåldern. Under senare tid har man upptäckt ”nya” fornlämningstyper, s.k. röjningsrösen, som kan indikera att jordbruk har bedrivits i områdena tidigare än vad man trott.

Arkeologiska utredningar samt analyser av odlingslandskapet med hjälp av historiska kartmaterial skulle ge mer kunskap om landskapet. Nya fakta om området kunde innebära att man utvidgade riksintresset Fristad-Gingri till att även omfatta området från Arta och mot Tärby. I området finns även ett flertal fornlämningar som behöver skyltas och vårdas.

Industrimiljöer

- Viskafors och Svaneholm
- Rydboholm
- Dalsjöfors
- Målsryd

Miljöerna bör kompletteras med etnologiska studier och intervjuer med boende, f.d. arbetare och arbetsledning vid fabrikerna. Detta för att ge en fördjupad kunskap och bättre utgångspunkt för tolkning av dessa industrimiljöer. Den etnologiska studien bör kompletteras med mer ingående arkivstudier.

Staden Borås

De områden i staden som är utvärderade i underlagsmaterialet kommer att ingå i den fördjupade översiktsplan som är under utarbetande. För flertalet av dessa bör man att upprätta nya detaljplaner eller revidera gamla. För vissa större områden är inrättande av områdesbestämmelser med förhöjd lovplikt ett bättre planinstrument.

Följande områden bör prioriteras i detaljplanearbetet:

- Äldre rutnätsstaden
- Skogsryd och Frufällan
- Brämhult

I Borås finns byggnader av särskilt högt kulturhistoriskt värde som bör utredas för en ev. byggnadsminnesförklaring, t.ex. funkisvillorna på Vendelshöjdsgatan. Dessutom finns behov av ökad kunskap om de tidiga handelsgårdarna av vilka det idag bara finns ett fåtal välbevarade kvar.

Utvärderade kulturmiljöer i Borås Stad

Nedan redovisas de utvärderade kulturmiljöerna i Borås Stad. De beskrivs mer ingående i underlagsmaterialet. Här följer endast en kort sammanfattning av vad som utgör de viktigaste urvalskriterierna. Översiktskartor med samtliga miljöer inritade medföljer som bilaga.

Värdefulla miljöer med fornlämningar, bebyggelse och odlingslandskap

1. Kulturlandskap med lång agrarhistorisk kontinuitet, Fristad och Gingri socknar

Området utgörs av ett öppet odlingslandskap med fornlämningsmiljöer som avspeglar en lång kontinuerlig bebyggelsehistoria. Här finns även en lång agrarhistorisk kontinuitet med allt från de terrasserade åkrarna vid Fristads kyrka till slätterängen på Mölarps ö.

Den äldre bebyggelsen är koncentrerad till höjdryggarna vilket är typiskt för det sydsvenska höglandet. På en av höjdryggarna ligger Fristads kyrka med prästgård och på den andra ligger Gingri gamla by, tillika kyrkplats.

Längs Viskans dalgång finns bevarat spåren av några av de industriella näringar som uppstod framför allt från slutet av 1800-talet; t.ex. Mölarps, Kröklings och Risbro kvarn, Borås Spetsfabrik, Lövås såg. Området är riksintresse för kulturmiljövården och för naturvården.

2. Rölle, Dannike socken

Ett av kommunens värdefullaste odlingslandskap med välbetade hagar, småskalig odling, fornåkrar och hackslått. Området brukas i dag med traditionella brukningsformer och här finns idag en värdefull flora knuten till hackslåtten. I miljön finns kulturhistoriskt värdefulla gårdsmiljöer, varav två ligger väl samlade med ekonomibyggnaderna runt en gårdsplan.

3. Finnekumla by, Rångedala socken

Kulturlandskap med lång bebyggelsekontinuitet. Här finns fornlämningar från sten-, brons-, och järnålder. Dessutom finns ett flertal odlingsrelaterade spår som t.ex. odlingsrösen och stensträngar i det välhävda landskapet. I Finnekumla by finns en äldre struktur som byn såg ut före 1800-talets omvälvningar. I Finnekumla finns flera gårdsanläggningar uppförda i huvudsak efter laga skifte som besitter kulturhistoriska värden. Området omfattar även Rångedala kyrka med f.d. prästgård och komministerbostad.

4. Bymiljöer i Vänga, Vänga socken

Sockencentrum sedan tidig medeltid. Byarna Vänga, Vängtorp och Rubbe ligger på en långsträckt drumlin som till största delen odlats upp. Området var troligtvis tidigt bebott, spår efter odling i form av fornåkrar finns i anslutning till drumlinen. I byn Vängtorp finns ett tydligt lagaskiftelandskap med bebyggelsen belägen efter åsens krön med åkrarna omgärdade av vällagda stenmurar.

5. Gränd, Ljushults socken

Välbevarad bymiljö belägen på en drumlin omgiven av ett varierat odlingslandskap med välhävdade hagmarker. I södra delen av byn finns ett område med odlingsrelaterade lämningar i form av odlingsrösen och stenmurar. Inom området finns ett flertal välbevarade gårdsanläggningar från tidigt 1800-tal fram till början av 1900-talet. Av dessa ligger några kvar på ursprunglig plats.

6. Längjums by, Fristads socken

Medeltida bybildning som tidigare varit egen socken med sockenkyrka. Längjums by var en av de större bybildningarna i kommunen på 1540-talet med sex hela hemman. Odlingslandskapet innehåller rikligt med naturliga betesmarker där ett flertal fornlämningar finns spridda på väl exponerade platser. Fornlämningsbilden visar på en lång bebyggelsehistoria sedan åtminstone bronsålder. I betesmarkerna finns även bevarade äldre odlingsspår i form av fågator och stenmurar. Ett flertal äldre gårdsanläggningar och torpställen finns bevarade där vissa av gårdarna ligger kvar i ett oskiftat läge.

7. Hedared, Sandhults socken

Hedareds samhälle med stavkyrka, som är den enda bevarade i landet och årsringsdaterad till början av 1500-talet. Välbevarat skifteslandskap med hagmarker och vällagda stenmurar. Vid Risa by finns små slättermarker. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse från tiden efter laga skifte.

8. Örlanda by, Borgstena socken

Lagaskiftelandskap med bybebyggelsen längs en gammal byväg. Byn är känd sedan 1488 och tillhörde tidigare Uddetorps säteri. Norr om byn finns ett fornvårdsområde med fornlämningar från järnåldern. Variationsrikt odlingslandskap med slätterängar och betesmarker av betydelse för landskapsbilden.

9. Hunghult-Upptröst, Seglora socken

Variationsrikt odlingslandskap med ett rikt urval av odlingsrelaterade spår i form av stenmurar, odlingsrösen, små åkerlappar, fågata , hamlade träd etc. Oskiftad bykaraktär i Upptröst med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

10. Arta-Sibbarp, Fristads socken

Arta och Sibbarps gårdar omnämns redan på 1400-talet. Arta by präglas idag av 1800-talets skiftesreformer och här finns ett välbevarat och typiskt skifteslandskap med lång agrarhistorisk kontinuitet, troligtvis sedan yngre stenålder. Inom området finns dessutom en av de få bevarade ljunghedarna i kommunen. Till Arta by hörde tidigare Sibbarp som är den enda oskiftade byn i kommunen. Byn har behållit sin täta bystruktur och ger en bra bild av hur byarna såg ut före 1800-talets reformer.

11. Ammarp, Tittebo, Toarps socken

Välbevarad äldre bebyggelsemiljö omgiven av ett småbrutet odlingslandskap med åkerterasser, fågator, röjningsrösen, hamlade träd etc. Två av gårdarna ligger på ursprunglig plats och ger ett oskiftat intryck.

12. Värnahult, Bredareds socken

F.d. torpställe, skogsgård representativ för den spridda torpbebyggelse som funnits i det vidsträckta skogsområdet vid Sandhults sockengräns. Bebyggelsemiljön utgörs idag av en sammanhållen gårdsmiljö med flera välbevarade byggnader från slutet av 1800-talet. Odlingsmarkerna utgörs av mindre åkrar som utnyttjas för slätter och bete.

13. Koerhult, Seglora socken

Två jordbruksfastigheter, belägna i ett småskaligt odlingslandskap med små åkrar och betesmarker. Området är rikt på odlingsrelaterade spår i form av stenmurar och odlingsrösen. Mellan och runt fastigheterna finns äldre körvägar som bidrar till helhetsintrycket

Kyrkbyar

14. Kyrkomiljö i Tärby, Tärby socken

Tärby sockens kyrkliga centrum sedan medeltiden. Värdefullt odlingslandskap med åkrar och betesmarker av landskapsmässigt värde. Området, som är rikt på fornlämningar, har lång bebyggelsehistoria, etablerat som jordbruksbygd sannolikt sedan åtminstone järnåldern. Tärby kyrka med anor sedan 1100-1200-talet är en bra representant för de romanska stenkyrkorna. Gårdsbebyggelse i oskiftat läge nära kyrkan. Gårdsanläggning med visst kulturhistoriskt och miljömässigt värde finns bevarad strax söder om kyrkan.

15. Brämhults kyrka, Brämhults socken

Kyrkomiljö som innehåller en av landets få bevarade träkyrkor från medeltiden och som sedan kristendomens införande utgjort sockencentrum. Kyrkan ersatte en stavkyrka från tidig medeltid. Brämhults kyrka har genomgått om- och tillbyggnader under främst 1700-talet. Runt kyrkan uppfördes på 1700- och 1800-talet flera sockenkommunala byggnader som kyrkohärbärke, sockenmagasin, folkskola m.m.

16. Seglora kyrkby, Seglora socken

Kyrkomiljö som sedan medeltiden utgjort sockencentrum. På platsen har här funnits två medeltida träkyrkor varav den ena troligtvis var av stavkyrkotyp och var föregångare till den träkyrka som flyttades till Skansen 1919. Segloras nuvarande kyrka är av nygotisk stil, ritad av Adrian Pettersson. Runt kyrkan uppfördes under 1700-1800- och 1900-talen flera sockenkommunala byggnader; prästgård, komministerbostad, folkskola, kyrkskola, småskola och handelsbod.

17. Ljushults kyrka, Ljushults socken

Kyrkomiljö omgivet av ett värdefullt odlingslandskap med hagmarker och betade lövskogar. Träkyrkan från 1658 ligger på en höjd i landskapet och har genomgått om- och tillbyggnader som bl.a. speglar den kraftiga befolkningsutvecklingen under 1800-talet. Nedanför kyrkan finns två gårdsanläggningar av kulturhistoriskt värde.

18. Borgstena kyrkomiljö, Borgstena socken

Borgstena sockens kyrkliga centrum sedan medeltid. Bygravfältet - ett av kommunens största - norr om kyrkan ger kyrkplatsen en kontinuitet sedan åtminstone järnålder. Området innehåller ett värdefullt odlingslandskap med åkrar och betesmarker, där betesmarken har utmarkskaraktär.

Industriområden utanför staden

19. Viskafors och Svaneholm, industriområden, Kinnarumma och Seglora socken

Industriområden som vuxit upp kring Viskaforsfabriken och gummifabriken från mitten och slutet av 1800-talet. Bolagets patriarkaliska styre kan idag till viss del avläsas i bebyggelsen. Landsvägen som en gång tjänade som bruksgata följer Viskan och bebyggelsen placerades längst efter dess slingrande lopp. Närmast fabriken ligger idag rester av de gamla arbetarbostäderna och på avstånd från fabriken på höjdlägen ligger tjänstemanna- och disponentbostäderna. Egnahems- och villaområden har under 1900-talet vuxit upp på båda sidor om Viskan.

20. Rydboholm, textilindustriområde i Kinnarumma socken

Rydboholm textilindustriområde är platsen för landets första mekaniska bomullsväveri. Bomullsindustrin hade en avgörande betydelse för Sveriges industrialisering. Då ingen av de ursprungliga byggnaderna finns kvar idag ligger det kulturhistoriska värdet i förhållandet mellan de kvarvarande byggnaderna från olika tider med olika arkitektoniska formspråk och deras placering i landskapet kring Viskan.

Av kulturhistoriskt värde är också egnahemsområdena som speglar den bostadssociala reform som tillkom på 1930-talet och som för företagets räkning syftade till att behålla en kunnig arbetarstam.

21. Dalsjöfors, textilindustriområde i Toarps socken

Textilindustriområde som vuxit upp kring Dalsjöfors Väveri från slutet av 1800-talet. Samhället byggdes ut med affärs- och bostadshus längs med Storgatan i början av 1900-talet och expanderade sedan norrut med egnahemmen. När stationen anlades 1917 uppstod en mindre centrumbildning runt stationen med bank, affärer, bageri. Samhällets utbyggnadskeden kan avläsas i bebyggelsen med affärs- och bostadshus i närheten av fabriken, längs Storgatan i de egnahemsområden som tillkom på 1920-30-talen och i villaområden i en krans utanför.

22. Målsryd, textilindustrisamhälle i Toarps socken

Textilindustrisamhälle som vuxit upp kring J.A. Petterssons konfektionsfabrik i början av 1900-talet. Bolagets betydelse för samhället kan avläsas i den byggda miljön med disponent- och tjänstemannavillor tydligt exponerade längs nuvarande riksvägen samt egnahemsvillorna i en krans runt omkring stationen och fabriken.

Stationssamhälle

23. Fristads stationssamhälle, Fristads socken

Stationssamhälle som vuxit upp kring järnvägen i början av 1900-talet. Samhället expanderade på 1920-talet, drog bl.a. till sig flera industrier och blev så småningom centralort för ett stort omland.

Näringslivsutvecklingen kopplad till de goda kommunikationerna till Borås möjliggjorde Fristads utveckling. Samhällets expansion kan avläsas i den byggda miljön runt stationen och längs med landsvägen. De senare utbyggnadsskedena med egnahems- och villabebyggelse är belägna i en krans utanför detta stråk.

Bebyggelsemiljöer

24. Bråten, Ljushults socken

Välbevarade gårdsmiljöer från tiden efter laga skifte. Gårdsmiljöerna bildar tillsammans med den äldre byvägen och det öppna odlingslandskapet en värdefull helhet. Bråten representerar sannolikt medeltidens nyodlingar i kommunen.

25. Äskhult, Vedhult, Kinnarumma socken

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse längs en slingrande byväg. Byn har bevarat en äldre bystruktur med några byggnader kvar i ett delvis oskiftat läge. Bebyggelsen utgörs av en ryggåsstuga från 1700-talet, ett västsvenskt dubbelhus från tiden efter lagaskifte samt ett yngre s.k. jordbruksegnahem. Gårdarna omges av ett småbrutet odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar.

Odlingslandskapsmiljöer

26. Gåshult, Bredareds socken

Odlingslandskapet runt Gåshult innehåller en av de artrikaste betesmarkerna i f.d. Älvsborgs län. I odlingslandskapet finns ett stort inslag av varierande hagmarker, små åkrar, stenmurar, odlingsrösen och hamlade träd som ger området en ålderdomlig karaktär. Marken brukas på traditionellt sätt med slåtter och efterbete.

27. Kärret, Toarps socken

Området innehåller ett ålderdomligt odlingslandskap med öppna betes- och slåttermarker som idag brukas med traditionella brukningsformer. I markerna finns spår efter tidigare odling i form av odlingsrösen, äldre åkrar och hamlade träd. Gårdsanläggningarna, varav Bokhult 1:5 är av kulturhistoriskt värde, omges av ett landskap med stora landskapsmässiga värden där äldre brukningsvägar och vällagda stenmurar bidrar till helhetsintrycket.

Staden Borås

1. Äldre rutnätsstaden

Området omfattar Borås äldsta delar med den äldre rutnätsstaden planerad efter den senaste branden 1827. Gatu- och kvartersstrukturer finns bevarade från den tiden, bl.a. en av landets första genomförda gator av esplanadtyp. Inom området finns ett relativt stort antal kulturhistoriskt värdefulla byggnader från 1690-tal fram till ca 1960 bevarade. Bland annat tre av de handelsgårdar som utformades efter 1830 års byggnadsordning och som fram till ca 1960 var kännetecknande för Borås.

I området finns dessutom ett flertal kulturhistoriskt värdefulla broar över Viskan, bl.a. vid Södra torget och Krokshallstorget.

2. Kv. Ålgården och Armbåga

Område vid Viskan som innehåller Borås stads äldsta industrimiljö med en f.d. kvarnbyggnad från 1853 samt två av stadens bäst bevarade industrianläggningar från tiden runt sekelskiftet. Industrianläggningarna är båda goda representanter för textilindustrins och arkitekten Lars Kellmans typiska och välartikulerade tegelarkitektur.

3. Kv. Tekniska elementarskolan

Miljön omfattar tre skolbyggnader från olika tidsperioder som är förknippad med Borås utveckling till ledande textilindustriestad. Det kulturhistoriska värdet baseras på anläggningens stora centrala betydelse för stadens historia och utveckling samt av en som helhet bevarad bebyggelse. Den ursprungliga huvudbyggnaden är sannolikt stadens äldsta stenbyggnad förutom Carolikyrkan.

4. Kv. Idun, Nornan, Freja m.fl

Området ingår i den utvidgade rutnätsplan som genomfördes 1878 som en följd av Borås starka utveckling i slutet av 1800-talet. Kvarteren innehåller anläggningar av kulturhistoriskt värde från 1880-tal och framåt som representerar stadens historiska utveckling. Området utgör som helhet en tydligt avläsbar ”årsring” i staden och innehåller några av Borås bäst bevarade och enhetliga kvarter.

5. Kv. Astern, Blåklinten, Makrillen och Kamelian

Industriområde vid Viskan av högt byggnads- och arkitekturhistoriskt värde som bl.a. visar vattnets och järnvägens betydelse som lokaliseringsfaktor. I området finns idag industribyggnader som representerar och ger en bra bild av textilindustrins expansion och utveckling från de första 1880-tals fabrikerna till 1960-talet. Karaktäristiskt för området är främst gula tegel- eller putsfasader i olika och för sin tillkomsttid typiska byggnadsstilar.

6. Gamla Kristineberg, Furuberg

Det f.d. bostadshuset från 1897 är idag ett av mycket få bevarade exempel på tidig utomplansbebyggelse som växte upp utanför den äldre stadskärnan i samband med stadens starka expansion. Enligt de utomplansbestämmelser som utfärdades 1912, som Borås var först med i landet, uppfördes i slutet av 1920-talet ett flertal tidstypiska och välbevarade hus av egnahemstyp som idag tillmäts stora kulturhistoriska värden.

7. Östra Parkstaden

Parkstadens östra delar är byggda med representativt utformade villor och flerfamiljshus från tiden kring sekelskiftet och fram till 1930. Området är planlagt enligt den tidens villastadsideal med hänsyn taget till topografi och växtlighet. I området dominerar de putsade husen från 1910-20-talet, men det finns också ett flertal byggnader bevarade från 1900-talets början som representerar sekelskiftets panelarkitektur. Området besitter stora miljöskapande värden genom sin välbevarade karaktär.

8. Centrala och nordöstra Villastaden

Villastaden utgör idag ett gott exempel på den typ av villastadsdelar som på många håll i landet växte upp i anslutning till stadskärnornas slutna bebyggelse strax efter sekelskiftet. Villastaden stadspanelades 1906 och utgjorde huvudsakligen en utvidgning av gatunätet till den gamla rutnätsplanen i stadskärnan. I området uppfördes vid sekelskiftet ett flertal representativa flerfamiljshus av villakarakär.

Karaktäristiskt för området är framför allt ljusa putsade fasader och relativt stora trädgårdar samt senare tillkomna byggnader från 1930-40-talet, vilka i flera fall är stilmässigt utpräglade och därmed gör bebyggelsemiljön läsbar.

9. Västra Villastaden

Villastaden utgör idag ett gott exempel på den typ av ”villastadsdelar” som på många håll växte upp i anslutning till stadskärnornas slutna bebyggelse strax efter sekelskiftet. Villastaden stadspanelades 1906 och utgjorde huvudsakligen en utvidgning av gatunätet till den gamla rutnätsplanen i stadskärnan. I området uppfördes vid sekelskiftet ett flertal representativa flerfamiljshus av villakarakär.

Karaktäristiskt för området är framför allt förträdgårdarna framför såväl mindre som större byggnader samt bevarade gårdshus vilka ger ålderdomlig prägel åt bebyggelsestrukturen.

10. Skogsryd och Frufällan

Sommarvillaområde uppfört av välbärgade, naturromantiskt influerade boråsare vid sekelskiftet, som en följd av järnvägens framdragande. Villabebyggelsen uppfördes efter ritningar av kända Boråsarkitekter och utformades bl.a. med influenser från jugend, nationalromantik och engelsk villastil.

11. Kv. Serapis, Vestam fl

Området söder om den gamla rutnätsstaden började bebyggas med industrier redan i mitten på 1800-talet. Dessa ersattes under främst 1930- och 1940-talet, när området utvecklades till en av centralpunkterna i industristaden Borås. Området speglar olika expansionsfaser i textilindustrin och postorderverksamheten. Viktiga symbolvärden finns bl.a. i kvarteren Uranus 2 och Vulkanus 16, där de två hörntornen förmedlar den dynamik och framåtanda som fanns vid tiden.

12. Kv. Berguven och Örnen

Egnahems- och villaområde stadsplanlagt efter tidens trädgårdsstadsideal med svängda gator och platsbildningar. Välbevarade byggnader från 1910-20-tal representerar de arkitekturstilar som var rådande vid tiden.

13. Kv. Sardellen, Rödingen, Piggvaren och Petersberg

Villaförort bebyggd med representativa villor främst avsett för högre befäl vid det då nyuppförda Älvsborgs regemente. Välbevarade byggnader från 1910-20-tal som representerar de arkitekturstilar som var rådande vid tiden.

14. Västra Parkstaden

Parkstadens västra delar är byggda med en- och tvåfamiljsvillor och flerbostadshus från tiden efter sekelskiftet och fram till 1935. Området är planlagt enligt den tidens trädgårdsstadsideal med hänsyn taget till topografi och växtlighet. De ljusa, putsade fasaderna dominerar intrycket vilket bidrar till att karaktären bevarats trots att detalj- och fasadförändringar splittrar helheten något.

15. Kvarteren runt Hasselbacksgatan

Området karaktäriseras av äldre gatu- och kvartersstrukturer som uppvisar drag av en oregelrad och ”organiskt” framvuxen stadsplan. Bebyggelsen utgörs av byggnader från 1800-talet fram till 1970 med tyngdpunkten på 1910-20-tal.

16. Salängen

Ett av Borås första egnahemsområden byggt från 1915 efter ritningar av bl.a. John Åkerlund. I området finns en väl sammanhållen gatu- och kvartersstruktur som speglar tidens ideal med oregelbundna, terränganpassade gator och gröna platsbildningar. De i stort sett intakta byggnadsvolymer i kombination med inhägnader, tomtindelning, uppvuxna trädgårdar m.m. ger en bra bild av hur området ursprungligen planerades och gestaltades.

17. Skogstomtsparken

Egnahemsområde planerat efter trädgårdsstadsideal med svängda gator och platsbildningar. Bebyggelsen grupperar sig runt bl.a. Skogstomtsparken där egnahem uppfördes mellan åren 1929-1931 med fasader enligt den tidens klassicistiska ideal.

18. Nedre Byttorp

Egnahemsområde stadsplanelagt efter trädgårdsstadsideal med svängda gator och platsbildningar. Bebyggelsen uppfördes från 1924 och framåt, bl.a. efter ritningar av John Akerlund, och fick en för staden och tiden typisk utformning.

19. Erikslund

Egnahemsområde uppfört i två perioder mellan åren 1917-1928 och 1934-40. I den norra delen karaktäriseras typhusen av ljusa putsfasader medan de funktionalistiska byggnaderna i söder har liggande träpaneler. Inom området finns en väl sammanhållen gatu- och kvarterstruktur som speglar tidens planeringsideal med oregelbundna, terränganpassade gator och mindre platsbildningar.

20. Nedre Norrmalm

Egnahems- och flerbostadshusområde uppfört i huvudsak på 1920-30-talet med inslag av yngre och äldre byggnader. Stilmässigt ansluter egnahemmen och hyreshusen till 1920-talsklassicismen, men i området finns även enstaka representativa villor. Inom området finns en väl sammanhållen gatu- och kvarterstruktur som speglar tidens planeringsideal med oregelbundna, terränganpassade gator och mindre platsbildningar.

21. Kv. Cedern

Område med stora friliggande industribyggnader från 1930-talet som representerar några av stadens bäst bevarade fabriksbyggnader i funktionalistisk stil. Inom området finns också stadens enda kvarvarande fabriksbyggnad i trä samt en skolbyggnad från 1955, vars volym och formspråk väl ansluter till industriebyggelsen.

22. Stadsdelen Göta

Område med flerfamiljshus uppförda från mitten på 1930-talet till mitten på 1940-talet. Bebyggelsen som består av friliggande lamellhus är placerad enligt den tidens funktionalistiska stadsplaneideal med ”hus i park”, vilka orienterats i den kuperade terrängen efter tidens tankar om ljus och luft.

23. Bergdalen

Område med flerfamiljshus och enstaka villor uppförda från mitten på 1930-talet och ett tiotal år framåt, utformade efter den tiden arkitekturideal. Stadsplanen har utgått från tidens funktionalistiska planeideal med ”hus i park”, vilka orienterats i den kuperade terrängen efter tidens tankar om ljus och luft.

24. Vendelshöjdgatan

Bebyggelsemiljön anses vara en av Borås mest sammanhållna miljöer i funktionalistisk stil, och byggnaderna tillmäts både arkitekturhistoriska, samhällshistoriska och socialhistoriska värden.

25. Sydvästra Sjöbo

Egnahemsområde med småstugor i den västra delen av Sjöbo. Typhus uppförda efter funktionalistiska ideal byggdes efter ritningar av förre stadsarkitekten Harald Ericson i mitten på 1930-talet. Området besitter samhälls- och socialhistoriska värden som en del i egnahemsrörelsen.

26. Kv. Fjällvråken, Östermalm

Bebyggelsemiljön anses vara en av Borås mest sammanhållna miljöer i funktionalistisk stil, och byggnaderna tillmäts både arkitekturhistoriska, samhällshistoriska och socialhistoriska värden.

27. Centrala Norrmalm

Bebyggelsemiljön anses vara en av Borås mest sammanhållna miljöer i funktionalistisk stil från den tiden.

28. Brämhult

Bebyggelsemiljön anses vara en av Borås bäst sammanhållna miljöer i funktionalistisk stil och byggnaderna tillmäts både arkitekturhistoriska, samhällshistoriska och socialhistoriska värden.

29. Kv. Brigantinen, Hedvigsborg

Bostadsområde med flerbostadshus som utgör ett bra exempel på de funktionalistiska arkitektur- och stadsplaneideal som rådde vid den tiden. Bebyggelsemiljön har också samhällshistoriska och socialhistoriska värden då den representerar textilarbetarnas boendevillkor under 1940-talet.

30. Kv. Kaggen, Kostern m.fl, Hedvigsborg

Bostadsområde med flerbostadshus som utgör ett bra exempel på de funktionalistiska arkitektur- och stadsplaneideal som rådde vid den tiden. Bebyggelsemiljön har också samhällshistoriska och socialhistoriska värden då den representerar textilarbetarnas boendevillkor under 1940-talet.

31. Kv. Ketchen, Kanoten m.fl, Hedvigsborg

Område med villabebyggelse och lamellhus från 1940-50-talet. Den välbevarade villabebyggelsen är goda representanter för de arkitekturideal som var förekommande vid den tiden och tillmäts både arkitekturhistoriska och byggnadshistoriska värden.

32. Dammsvedjan

Område med villabebyggelse från 1950-talet planerat enligt den tidens stadsplaneideal med s.k. grannskapsenheter. De välbevarade villabyggnaderna utgör goda representanter för de arkitekturideal som var förekommande vid den tiden och tillmäts både arkitekturhistoriska och byggnadshistoriska värden.

33. Tullen

Område med trevånings lamellhus grupperade runt en centrumbildning enligt den tidens stadsplaneideal med s.k. grannskapsenheter. Lamellhusen har en tidstypisk utformning med enkla tegelfasader och sparsmakade detaljer.

34. Sydöstra Sjöbo

Område med trevånings lamellhus och högre punkthus grupperade enligt den tidens stadsplaneideal med s.k. grannskapsenheter. Lamellhusen har en tidstypisk utformning med enkla tegelfasader och sparsmakade detaljer.

35. Centrala Sjöbo

Område med trevånings lamellhus och högre punkthus samt stadsdelens centrumbildning, tidstypiskt gestaltat och planerat enligt tidens ideal med s.k. grannskapsenheter. Byggnaderna har en tidstypisk utformning med enkla tegel- och putsfasader och sparsmakade detaljer.

36. Norra centrum

Området omedelbart norr om den äldre rutnätsstaden innehåller stadens som helhet bäst bevarade industrikvarter. Den i flera fall stilmässigt utpräglade bebyggelsen, som är uppförd från 1860-talet och fram till 1960-talet, speglar på ett bra sätt textilindustrins expansion och utveckling under perioden. Området utgör ett av de fundament som dagens Borås vilar på och dess betydelse för förståelse av staden kan inte nog understrykas.

37. Sjöbo sommarstad

Området är beläget i nordvästra delen av Sjöbo invid Viskans och Öresjöes stränder. Totalt 120 stugor uppfördes efter 1944 då föreningen Borås Koloniträdgårdar bildades. Området är som helhet välbevarat och står idag som ett dokument över den tid då begreppet fritid fick en all mer central betydelse i vanligt folks liv. Området anses besitta såväl byggnads- som samhälls- och socialhistoriska värden.

Vad säger lagen ?

Kulturminneslagens inledande bestämmelser slår fast att ”det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.” Kap 2, 3 och 4 behandlar fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen.

I plan- och bygglagens 3:e kapitel (refererar till den gamla PBL) finns generella regler om hänsyn till kulturvärdena i den fysiska miljön.

I miljöbalken, som infördes 1999, finns möjlighet att införa kulturresevat.

Vem gör vad?

Kommunen

Kommunen har genom sitt planmonopol ett primärt ansvar för att kulturmiljövårdens intressen likaväl som andra allmänna intressen beaktas i den fysiska planeringen.

Kommunstyrelsen: Har det övergripande ansvaret för den översiktliga planeringen samt kommunens ekonomi.

Stadsdelsnämnderna: Har det övergripande ansvaret för att kulturfrågorna beaktas i skolor, fritidsverksamhet, äldreomsorg m.m. samt i sin övergripande planering.

Samhällsbyggnadsnämnden: Har genom bygglovprövningen ansvaret för bebyggelsens utformning och miljöanpassning och anpassning till kulturhistorisk värdefull bebyggelse enligt PBL. Samhällsbyggnadsförvaltningen har också en ökad rådgivande funktion.

Kulturnämnden: Har till uppgift att främja den kulturella verksamheten och har ett allmänt bevakningsansvar för kulturmiljön. Den utgör också remissinstans i plan- och byggnadsfrågor. Nämnden tar initiativ till inventeringar och andra bevarandeinsatser samt informerar om och levandegör kulturmiljön på olika sätt.

Textilmuseet och Borås museum ansvarar bl.a. för kulturhistorisk och textilhistorisk dokumentation i Sjuhäradsbygden samt utveckling av verksamheten inom kulturmiljövården och hembygdsarbetet.

Miljö- och konsumentnämnden: Tillsynsmyndighet för miljö- och naturvårdsfrågor.

Lokalförsörjningsnämnden: Svarar för all lokalförsörjning för kommunens verksamhet inklusive nybyggnad, planerat underhåll samt förvaltning av fastigheter och anläggningar.

Riksantikvarieämbetet: Central myndighet som har ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, fornlämningar och kulturmiljöer.

Länsstyrelsen: Regional myndighet för kulturmiljövården. Beslutar i ärenden enligt kulturmiljölagen. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet bevakar kulturmiljövårdens intressen inom den regionala samhällsplaneringen, fördelar ekonomiska stödformer, bl.a. i form av bidrag till kulturhistorisk värdefull bebyggelse, handlägger och beslutar i ärenden rörande fornlämningar, byggnadsminnen m.m. Länsstyrelsen handlägger och kontrollerar även ansökningarna om EU:s miljöstöd för bl.a. skötsel av värdefulla landskapselement.

Länsmuseet: Ansvarar för vissa delar av kulturmiljövården och medverkar bl.a. med utredningar och bedömningar av ärenden som handläggs av länsstyrelsen. Länsmuseet yttrar sig till länsstyrelsen vad gäller förändringar av kyrkor, utför antikvariska kontroller, dokumentationer, byggnadsinventeringar, kulturmiljöprogram och arkeologiska undersökningar. Länsmuseet medverkar också i den utbildnings- och informationsverksamhet (markernas mångfald) som främst riktar sig till de brukare som erhållit EU:s miljöstöd.

Hembygdsföreningar och byalag: De ideella hembygdsföreningarna har sedan 1900-talets början spelat en stor roll som opinionsbildare på kulturvårdens område och i praktiskt arbete med att bevara och vårda kulturhistoriskt värdefulla föremål, byggnader och miljöer. I Borås Stad finns 17 hembygdsföreningar och två byalag.

Enskilda insatser: För såväl kulturlandskapet som byggnadsvården har enskildas insatser haft en avgörande betydelse. Härigenom har viktiga delar av odlingslandskapet och byggnadsmiljöer bevarats. En byggnads allra säkraste skydd är utan tvekan fastighetsägarens eller brukarens eget intresse och vilja att underhålla.

POSTADRESS 501 80 Borås BESÖKSADRESS Stadshuset, Kungsg. 55
TEL 033-35 70 00 E-POST boras.stad@boras.se WEBBPLATS boras.se